

Вербаль Светлана Юр'еўна,
Нацыянальная бібліятэка Беларусі (Мінск)

Габрэйская спадчына ў творчасці членаў згуртавання “Маладняк” Змітрака Бядулі і Ізі Харыка

Аналізаваць пытанне прысутнасці “габрэйскага элементу” ў беларускай літаратуры немагчыма без пагружэння ў больш агульны культурна-гістарычны кантэкст. У гэтай сувязі нам бы хацелася звярнуць увагу на паняцце “ідышкайт” (прыкладны пераклад гучыць як “габрэйства”, “габрэйская ідэнтычнасць”). Тэрмін часта адносяць да тых прадстаўнікоў габрэйскага этнасу, якія жылі на тэрыторыі сучаснай Беларусі і памежных з ёй краін пасля заснавання Кацярынай II у 1791 годзе мяжы аселасці [11]. Гісторыя беларускіх габрэяў, аднак, пачынаецца ўжо ў перыяд “высокага сярэднявечча”, калі яны прыходзілі з Кіева, а потым – з Цэнтральнай і Заходняй Еўропы [4, с. 12–13]. Праславуты ўказ Кацярыны ў далейшым зацвердзіў неабходнасць “утрымлівацца выключна ў межах свайго рассялення” [4, с. 43]. То бок гісторыя так ці інакш сама спрыяла паслядоўнаму павышэнню канцэнтрацыі габрэяў на тэрыторыі сучаснай Беларусі. У 1929 г. сярод дзяржаўных служачых БССР іх было не менш за 22%. Значная колькасць габрэяў працавала на фабрыках [4, с. 91]. Прыкладна ў гэты час ідыш быў адной з 4-х дзяржаўных моў БССР, і гэта не можа не азначаць своеасаблівы трыумф ідышкайту на беларускай зямлі. Вучоны Л.М. Лыч піша, што габрэйская культура Беларусі развівалася вельмі дынамічна – насуперак як тэрытарыяльнай адарванасці яе носьбітаў ад гістарычнай радзімы, так і націску з боку расейскага ўраду. Аднак Л.М. Лыч падкрэслівае факт мірнага суседства паміж дзвюма народамі, спасылаючыся, напрыклад, на словы старшыні ЦВК БССР А. Чарвякова: “Яўрэйская і беларуская культуры настолькі перапляліся паміж сабою, што вывучэнне адной немагчыма без вывучэння другой” [5, с. 4–5].

Гэта асабліва відавочна на прыкладзе творчасці Змітрака Бядулі. Ведаючы вялікі шэраг моў (іўрыт, ідыш, польскую, рускую, літоўскую, нямецкую, лацінскую), габрэй Бядуля для творчай працы ў свой час выбірае менавіта беларускую. Пры гэтым існуе арыгінальная думка, выказаная І.Я. Навуменкам, што ледзь не ўсе яго тэксты напісаны, так сказаць, скрозь прызму ўласнага габрэйства: маўляў, яго карціна побыту беларускага сялянства ёсць хутчэй адлюстраванне габрэйскага побыту ў беларускай вёсцы [6, с. 47]. Сам Бядуля падрабязна разглядае гісторыю шматвяковага суіснавання двух этнасаў у сваім знакамітым нарысе “Жыды на Беларусі”, робячы акцэнт на пэўнай ступені асіміляцыі сваіх продкаў: “... у тутэйшых жыдоў чуецца беларускі дух” [1, с. 18]. Але яшчэ дагэтуль Змітрок Бядуля ўносіць носьбітаў ідышкайту ў спіс дзеючых асоб сваіх розных твораў. Так, у 1915 годзе ён піша паэму “Жыды”, дзе ўзгадваецца “малая Сонька”, сустракаюцца звароты да “Лёліка”, “Рэні”, “Тені” – а гэта ўсё Плаўнікі, члены яго габрэйскай сям’і [3, с. 39]. У апавесці “Салавей” чытач сустракае рыбака Мэера, чый яскравы выступ на балі Вашамірскага кантрастуе з нуднай містэрыяй ксяндза Марцэвіча. Знянацку “панскі жыдок” робіць моцнае ўражанне на публіку, ледзь не ўводзіць яе ў транс: “... яго песня на першы погляд была вяселяя <...>, але ў глыбіні ж мелодыі панаваў тысячагадовы сум <...>”. [2, с. 124]. Экспромтам, без усялякай “генеральнай парапіцы” (генеральнай рэпетыцыі) Мэер сваімі халдзейскімі спевамі бянтэжыць гасцёў. Адбываецца перавага экзатычнай, “варварскай” культуры “вандроўцаў-бяздомнікаў” над штучнай, глянцаванай, манернай творчасцю еўрапейскіх ксяндзоў, якія, нягледзячы на сваю дыпламаванасць і рангі, могуць выдаваць толькі павярхоўнае глупства. Мэер канчае імпрэзу “з горда ўзнятай галавой”, і гэтым аўтар вітае свой старажытны народ, які хавае ў сваім мастацтве сілу, бачную нават у выкананні неадукаванага рыбака. Менавіта габрэй выступіў прататыпам і для галоўнага героя апавесці: беларускі юнак Сымон “абавязаны” талентам гукапераймання вясковаму крамніку Іосі, якога Бядуля бачыў у маленстве [6, с. 116].

У “Язэпе Крушынскім”, наступным буйным бядулеўскім творы, тэма габрэйства ўзнята больш яскрава. Акцэнт – на несправядлівасці, сацыяльным неравенствам: так, Лейба бездапаможны пакараць двудушнага Крушынскага за загубства сына. Шмат радкоў у рамане прысвечана разважанням аб “злачынных” шлюбах паміж хрысціянамі і іўдзеямі: той жа Лейба лічыць ідэю парадніцтва з “гоямі” за канец свету. Але, тым не менш, потым абедзве сям’і вымушаны пайсці на дыялог.

Наступныя аповесці Змітрака Бядулі выносяць зварот да габрэйскай тэмы на першы план. Галоўны герой “Набліжэння” Левін – габрэй па паходжанні, а твор “У дрымучых лясах” – наогул не што іншае, як шырокі агляд жыцця местачковай габрэйскай суполкі. У цэлым, па меркаванні дацэнта П.І. Лявонавай, усе познія творы З. Бядулі – гэта сцвярджэнне дэмакратызму, гуманізму і інтэрнацыяналізму ў беларускай літаратуры, што дасягаецца за кошт інтэнсіўнага беларуска-габрэйскага дыялога [9].

Творчая спадчына сябра і маладнякоўскага таварыша Бядулі, паэта Іцхака Давыдавіча (Ізі) Харыка, наогул амаль уся зводзіцца да маніфестацыі яго ідышкайту. Харыка называюць “зачынальнікам савецкай літаратуры на габрэйскай мове” [8, с. 3]. Сярод шэрагу іншых твораў, варты асаблівай увагі яго верш “Сон Фішкі Кульгавага”. Ужо ў загалюку аўтар распачынае інтэртэкстуальную пераклічку, бо гэты Фішка калісьці “выйшаў з-пад пяра” другога выбітнага габрэйскага літаратара – М. Мойхер-Сфорыма. Зварот да творчасці масцітага папярэдніка сведчыць аб настальгіі паэта па дзяцінстве (як і Бядуля, ён рос у невялічкай габрэйскай вёсцы) і аб яго бесумненным этнічным самавызначэнні. Крытыкуючы “старазапаветнасць” ладу жыцця местачковых беларускіх габрэяў, у той жа час Харык стварае вобраз “сапраўднага нацыянальнага мастака”, які “... з гонарам усведамляў сабе галіною шчодрэга пладаноснага дрэва габрэйскай культуры” [7, с. 7]. Тэксты Харыка, акрамя ўсім вядомых рэалій тыпу “рабін”, “сінагога”, “карчма”, густа аздобленыя больш спецыфічнымі тэрмінамі і назвамі: “талес”, “бадхен”, “Йомкіпер”, “Фрэйлехс” і інш. У 1936 г., амаль перад самай яго

смерцю, выходзіць паэма “На чужым балі”. Гэта апошні буйны тэкст Харыка, прысвечаны яго дзеду Лейзеру, які жыў у дэравалюцыйнай межы аселасці і працаваў “бадхенам” – вясельным забаўляльнікам. Вобраз Лейзера-бадхена, апісанне начы ў Бірабіджане ў аднайменным вершы 1934 года, выразнае прадстаўленне габрэйскага мястэчка ў паэме “Адданасць” – гэта ўсё робіць відавочным імкненне аўтара да захавання сваёй габрэйскай сутнасці.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Бядуля, З. Жыды на Беларусі: бытавыя штрыхі / З. Бядуля. – Мінск : Друкарня Я. А. Грынблята, 1918. – 32 с.
2. Бядуля, З. Салавей : аповесці / З. Бядуля. – Мінск: Беларус. дзярж. выд-ва, 1928. – 332 с.
3. Зуборев Л. Змітрок Бядуля – беларуский еврей: литературоведческий очерк / Л. Зуборев. – Минск : Книгосбор, 2006. – 152 с.
4. Иоффе, Э. Страницы истории евреев Беларуси: краткий научно-популярный очерк / Э. Иоффе. – Минск : ПКФ “Арти-Фэкс”, 1996. – 294 с.
5. Лыч, Л.М. Яўрэйская культура Беларусі – яе агульны духоўны набытак / Л. Лыч. – Мінск : [б. в.], 2012. – 122 с.
6. Навуменка, І.Я. Змітрок Бядуля / І. Навуменка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – 143 с.
7. Харик, И. «Отсель кричу в грядущие года...»: стихи и поэмы (вступ. ст. В. Мехова) / И. Харик. – Минск : Четыре четверти, 1998. – 284 с.
8. Харик, И. Стихи и поэмы (вступ. ст. А. Вергелиса) / И. Харик – Москва : Советский писатель, 1958. – 286 с.

Электронныя рэсурсы

9. Лявонава П.І. Беларуска-яўрэйскі дыялог у позняй прозе Змітрака Бядулі: Беларуско-еврейский диалог в контексте мировой культуры: материалы I Международной научной конференции, Минск, 28–30 апреля 2008 г. Минск : БГУ, 2011. – Режим доступа: <http://www.elib.bsu.by>. – Дата доступа : 22.01.2021.

10. <https://en.wikipedia.org/wiki/Yiddishkeit>
11. <http://ru.jewish-tour.com/idishkajt-v-belarusi/>